

Türkiye'de Lisansüstü Eğitim, Araştırmacı Sayısı, Araştırma Görevlileri Sorunları ve Çözüm Önerileri*

Higher education, researcher number, research assistant problems and suggestions to their solutions

Mustafa Gök

Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Enstitü Müdürü

Özet

Ülkemizde 1990'larda başlayan üniversite ve yükseköğretim öğrenci sayısındaki hızlı artış özellikle son 10 yılda önceki sayısını katlamış; 2015 yılı itibarıyla 193 üniversite (bazı Vakıf Meslek Yüksekokulları dahil) (YÖK, 2015), 6 milyonun üzerinde (AÖF ve uzaktan eğitim dahil) toplam öğrenci sayısına ulaşmıştır (ÖSYM, 2015). Ancak, lisansüstü öğrenci sayısının yükseköğretimdeki toplam lisans öğrenci sayısı içindeki oranı itibarıyla (%11.6) (YÖK, 2015) ülkemiz hâlen gelişmiş ülkelerin oldukça gerisindedir. Araştırmacı sayısı bakımından hedefe yıllar önce ulaşmış Finlandiya, Güney Kore, Almanya, İspanya, Fransa, İtalya gibi bazı gelişmiş ülkelerin toplam araştırmacı sayısı ortalaması milyon nüfus başına 5.933 (2.407–11.000) iken (TÜBİTAK, 2010), ülkemizde bu sayı 1.688'dir (Çetinsaya, 2014). Yine, ülkelerin gelişmişliği açısından bir ölçüt olan, on bin çalışan başına düşen araştırmacı sayısı bu ülkelerde ortalama 87 (38–162), OECD ülkelerinde 70 iken, ülkemizde 33'tür (TÜBİTAK, 2010). Türkiye'deki üniversitelerde eğitim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 51 (Özer, 2011; YÖK, 2015), OECD ülkelerinde 16'dır (URAP, 2015). Türkiye 2023 Vizyon hedefi olarak planlanan araştırmacı sayısı da 300 bindir (Çetiner, 2012; Çetinsaya, 2014). Bu amaca yönelik olarak lisansüstü öğrenci sayısının, özellikle de doktora öğrenci sayısının artırılmasına yönelik önlemlerin alınmasına şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Zira ülkemizde yıllık doktoralı mezun sayısı ancak 5 bin dolayında (2023 vizyon hedefi için kalan sürede ihtiyaç duyulan yıllık 20 bin); ulaşılabilen son veri yılı itibarıyla 2012–2013 eğitim-öğretim yılı doktoralı mezun sayısının toplam doktora öğrenci sayısına oranı %7.5'ta, doktora yılılık yeni kayıt sayısına oranı %33.5'ta seyretmiştir (YÖK, 2015). Bu oranların incelenen diğer yıllarda da benzer olduğu görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Araştırma görevliliği, araştırmacı sayısı, lisansüstü eğitim, lisansüstü eğitim enstitüleri, makam temsiliyeti, yükseköğretim.

Abstract

In our country, the rapid increase in the number of universities and students in higher education, started in 1990s doubled the total number in last 10 years. As of 2015, the number of universities and students has reached 193 (including some private vocational schools) and 6 million (including open education faculty and distance learning), respectively. However, as the ratio of the graduate students to undergraduate students being only 11% our country is still far behind developed countries. While some developed countries achieved the goal in terms of number of researchers many years ago such as Finland, South Korea, Germany, Spain, France, Italy, the total number of researchers is 5,933 (2,407–11,000) per million people (TÜBİTAK, 2010), in our country this number is 1,688 (Çetinsaya, 2014). Similarly, countries with a degree of sophistication in terms of the average number of researchers in these countries is 87 (38–162) per ten thousand employees, while 70 in OECD countries, this number is 33 in Turkey (TÜBİTAK, 2010). In Turkey, the number of students per faculty member is 51 (Özer, 2011; YÖK, 2015) and 16 in OECD countries (URAP, 2015). The number of researchers planned as Turkey Vision 2023 is 300 thousand (Çetiner, 2012, Çetinsaya, 2014). To this aim, special precautions in increasing the number of graduate students in particular PhD are strongly needed. Because the number of students completing their PhDs is only around 5,000 per year (to achieve 2023 vision target 20,000 per year is needed starting today); according to the latest data in 2012–2013 education year the ratio of number of PhDs to the number of PhD students was 7.5% and to newly registered ones was 33.5% (YÖK, 2015). The similar ratios are observed in other years checked for.

Keywords: Authority representation, graduate education, graduate education institutes, higher education, research assistant, researcher number.

Ülkemiz yükseköğretimde özellikle son on yılda açılan üniversite sayısındaki hızlı artışa bağlı olarak brüt ve net okullaşma oranında önemli sıçrama kaydetmiştir

(Günay ve Günay 2011; Çetinsaya, 2014). Buna karşın, ülkelerin nüfuslarına oranla üniversite sayısı (Ağralıoğlu, 2012; YÖK, 2015) bakımından değerlendirme yapıldığında bu sayı-

İletişim / Correspondence:

Prof. Dr. Mustafa Gök
 Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri
 Enstitüsü, Enstitü Müdürü
 e-posta: mgok@cu.edu.tr

Yükseköğretim Dergisi 2015;5(2):57–64. © 2015 Deomed

Geliş tarihi / Received: Temmuz / July 3, 2015; Kabul tarihi / Accepted: Kasım / November 25, 2015

*4–6 Mayıs 2015'te Mersin'de yapılan Fen Bilimleri Enstitüleri Lisansüstü Eğitim Sempozyumunda (FENBILKON7) bildiri olarak sunulmuştur.

Çevrimiçi erişim / Online available at: www.yuksekogretim.org • doi:10.2399/yod.15.009 • Karekod / QR code:

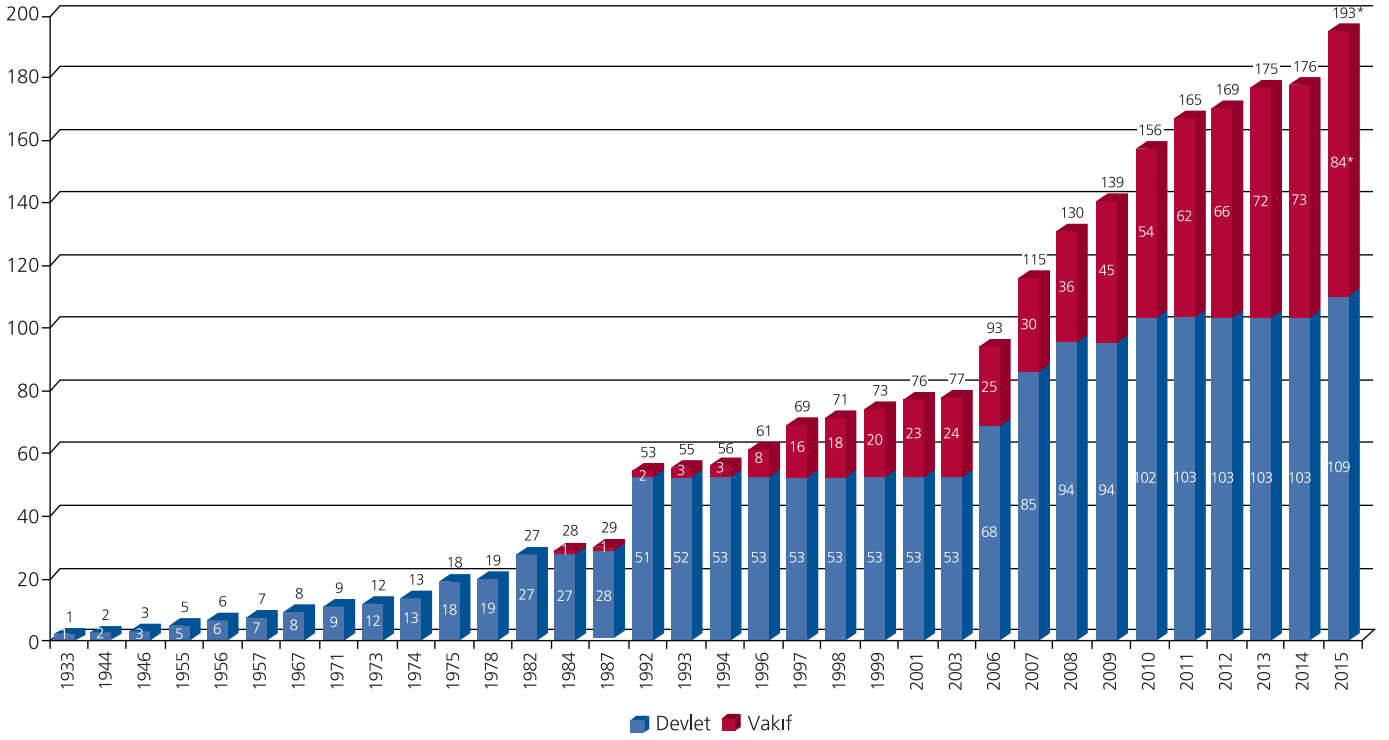
nın ülkemiz için yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Hızlı üniversitelileşme hem lisans, hem lisansüstü eğitim düzeyinde bazı sorunları ve yetersizlikleri de beraberinde getirmiştir. Öğrenci sayısındaki artışa paralel olarak toplam öğretim üyesi ve öğretim elemanı sayısındaki artış yetersizliği (YÖK, 2005–2015 Yükseköğretim İstatistikleri), Araştırma görevlisi kadrosundaki öğretim elemanı sayısının oldukça düşük düzeyde kalması, araştırma görevliliği kadro statüsündeki (33-a, 50-d kadro farklılıkları ve ÖYP araştırma görevliliği statüsü) çeşitlenmeler ve bu statüler arasındaki özlük hakları farklılıkları, 6111 sayılı yasa ile getirilmiş olan, lisansüstü eğitimde eğitim-öğretimde süresiz öğrencilik hakkının ortaya çıkaracağı idari ve fiziksel zorluklar ve sıkıntılar bu sorun ve yetersizliklerden bazılarıdır. Lisansüstü düzeydeki bu sorunların çoğu ve sorunların çözüm önerileri, bu konuda şimdiye değin yapılmış olan çeşitli konsey toplantıları (Fen Bilimleri Enstitüleri Konsey Toplantıları, 2009–2015) ve çalıştaylarda (Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Çalıştayı, 2011; İstanbul Üniversitesi Doktora Eğitimi Çalıştayı, 2014) ele alınmıştır. Ancak, bu konularda yayımlanmış çalışmaların yeterli olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Lisansüstü eğitim mezunlarının hâlen önemli bir kesimi yükseköğretimde istihdam edilmekte, özel sektördeki istihdam oldukça sınırlı kalmaktadır (TÜBİTAK, 2010). Bu durumun, gelişmiş ülkelere göre öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı bakımından yüksek bir değere (Özer, 2011; URAP, 2015) sahip olan ülkemizde öğretim üyesi açığını kapatmak açısından olumlu yönde bir gelişme olarak değerlendirilmesi mümkün iken, ülke ekonomisi için lokomotif konumunda olan özel sektördeki Ar-Ge faaliyetleri ve yetişmiş araştırmacı insan gücü yeterliliği açısından da olumsuz yönde bir gelişme olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu çalışmada, lisansüstü eğitim toplantıları ve çalıştaylarda ele alınmış veya kısmen üzerinde durulmuş ancak yeterli sayıda yayına dönüşmemiş veya toplantılarda bugüne değin bir şekilde gündeme gelmemiş; özellikle, 2023 vizyon planına uygun olarak yeterli araştırmacı sayısına ulaşılması bakımından izlenmesi gereken lisansüstü eğitim politikaları, farklı kadro statüsündeki araştırma görevlilerinin sorunlarına yönelik çözüm önerileri, 6111 sayılı yasanın lisansüstü eğitime getirdiği sorunlar ve çözüm önerileri ile lisansüstü eğitimde yaşanan ve Yükseköğretim Kurulu Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nde değişikliği gerektiren bazı sorunlar ve çözüm önerilerinin paylaşılması, tartışılması ve çözüme yönelik öneri geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada materyal olarak bu konuda yapılmış çeşitli makale ve raporları, YÖK, ÖSYM, TÜİK gibi kamu kurumu istatistik verileri ve yazarın yönetim hizmetleri sürecinde yaşanan, mevzuata bağlı lisansüstü çeşitli sorunlar, tartışmalar ve geliştirilen öneriler kullanılmıştır.

Türkiye’de Üniversitelileşme, Lisansüstü Eğitim, Araştırmacı Sayısı ve Sorunları

Ülkemizde özellikle son 10 yılda hızlı üniversitelileşmeye paralel olarak öğretim üye sayısı ve lisansüstü eğitimde aynı paralelde artış olmamıştır. Üniversitelerimizin büyük çoğunluğunda mevcut lisans programları talep açısından doyum noktasına gelmiştir. Bundan sonrası için üniversitelerimizde yapılması gereken, mevcut lisans programlarının, ulusal ve uluslararası örnek ve ihtiyaçlar göz önüne alınarak güncellenmesi, standartlarının yükseltilmesi; buna bağlı olarak da ülkemizin ve uluslararası, nitelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu alanlarda çok iyi yabancı dil bilen, vizyon sahibi, kendine güvenen, donanımlı, alanında yeterli olabilecek daha fazla sayıda lisans mezunu gençlerimize gerekli maddi desteğin de sağlanması suretiyle lisansüstü yüksek lisans ve doktora yolunun açılmasıdır. ■ Şekil 1’de ülkemizde üniversite sayısındaki yıllara göre artış (Çetinsaya, 2014; YÖK, 2015), ■ Tablo 1’de Türkiye’deki toplam ve milyon nüfus başına üniversite sayısının (Ağralıoğlu, 2012; YÖK, 2015) diğer bazı ülkelerle karşılaştırması verilmiştir. ■ Tablo 1’deki verilere göre, özellikle son yıldaki hızlı üniversitelileşmeye karşın, ülkeler nüfusu dikkate alındığında ülkemizdeki üniversite sayısının halen düşük olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, üniversitelerimizdeki öğretim üyesi/elemanı yetersizliği, laboratuvar ve diğer alt yapı donanım eksiklikleri dikkate alındığında uluslararası kalite ve yeterlilik standartlarına ulaşılması bakımından belirli bir süre yeni üniversite açmak yerine kaynak aktarımının mevcut üniversiteleri geliştirme yönünde yapılması daha uygun olacaktır.

Ülkelerin gelişmişliği açısından önemli bir ölçüt olan lisansüstü öğrenci sayısının yükseköğretimdeki lisans öğrenci sayısına oranı, “Türkiye 2023 Vizyon Planına” göre olması gereken araştırmacı sayısının (TÜBİTAK, 2004) halen üçte birinde olan ülkemizde yoğun çabalarla son yıllarda ancak %11.6’ya çıkabilmiştir (YÖK, 2015) (■ Tablo 2), ki bu oran, araştırmacı sayısı hedefine yıllar önce ulaşmış ülkelerin gerisindedir.

Ülkemizdeki yıllık lisans mezun sayısı, açık öğretim dahil 400 bine ulaşmış olup (2013 yılı 382.000; YÖK, 2015) (■ Tablo 2), bunun yaklaşık dördte biri (%23) yüksek lisansa, yüksek lisans mezunlarının da yarısı doktora kayıt yaptırmaktadır (■ Tablo 2 ve 3). 2014 yılı verilerine göre Yükseköğretimde “Brüt Okullaşma Oranında” %81’e, “Net Okullaşma Oranında” da %40’a ulaşılmıştır (Brüt Okullaşma Oranı 2003’te %27, 2011’de %61) (Günay ve Günay 2011; Çetinsaya, 2014). Ancak gerek yüksek lisansta, gerekse doktora eğitiminde yıllık mezun sayısı yıllık kayıt sayısının üçte biri oranındadır (■ Tablo 3) (YÖK, 2015). Bu durum, doktora eğitiminde uzun yıllar ortalaması için de benzerdir (■ Tablo 4) (YÖK, 2001–2013). Özellikle araştırmacı sayısı bakımından önemli olan doktora derecesinde bile yıllık kayıt sayısı 15.000’in, yıllık mezun sayısı ise

■ Şekil 1. Türkiye'de yıllara göre üniversite sayıları (*Vakıf Meslek Yüksekokulları dahil sayı) (Çetinsaya, 2014; YÖK, 2015).

5.000'in altındadır (YÖK, 2015). Oysa "Türkiye 2023 Vizyon Planına" göre ulaşmamız gereken 300.000 araştırmacı (üniversite öğretim üyeleri dahil) hedefi için (TÜBİTAK, 2005; TÜBİTAK, 2010) kalan sürede yıllık araştırmacı (doktora dereceli) mezun sayımızın 20 bini aşması gerekmektedir (Gök, 2015). Bu hedefe ulaşılmasının hedeflenmemesi durumunda Türkiye'de son yıllarda 50'nin üzerine çıkmış olan öğretim üyesi başına düşen örgün öğretimdeki öğrenci sayısının (açık öğretim ve uzaktan eğitim dahil 90) (Özer, 2011; ÖSYM, 2015) OECD ülkeleri ortalamasında 16 olan sayıya (URAP, 2015) ulaşılması, dolayısıyla yükseköğretimde hedeflenen kalite niteliğinin de yakalanması mümkün olmayacaktır. Kaldı ki, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı üniversitelere ve eğitim alanlarına göre değişmekte ve Eğitim, Hukuk gibi alanlarda bazı üniversitelerde 100'ü geçmektedir (ÖSYM, 2015; YÖK, 2015).

■ Tablo 5'te bazı ülkelerdeki toplam araştırmacı sayısı, toplam çalışan sayısı ve on bin çalışan başına araştırmacı sayısı görülmektedir. Tablodaki değerler, gerek toplam araştırmacı sayısı, gerekse on bin çalışan başına araştırmacı sayısı bakımından ülke olarak henüz sahip olunması gereken araştırmacı sayısının ancak %40'ına sahip olduğumuzu göstermektedir.

On bin çalışan kişi başına düşen araştırmacı sayısı OECD ülkelerinde ortalama 70, ülkemizde henüz 33'tür (TÜBİTAK,

2010). Benzer şekilde, Ar-Ge'nin GSYİH içindeki payı OECD ülkelerinde ortalama %2.4; AB (28) ülkelerinde % 1.98; G20 ülkelerinde %2.09 iken, ülkemizde henüz %0.95'tir (Menlik, 2013; İbiş, 2014). OECD üyesi olmayan Tayvan'da bu oran

■ Tablo 1. Bazı ülkelerdeki karşılaştırmalı toplam ve milyon nüfus başına üniversite sayısı ve ülke nüfusları (Ağıriloğlu, 2012; YÖK, 2015)

Ülke	Üniversite sayısı	Milyon nüfus başına üniversite sayısı	Nüfus (milyon)
Hindistan	8.407	6.6	1.251
ABD	5.758	17.9	321
Filipinler	2.060	18.9	109
Japonya	569	4.5	127
Güney Kore	322	6.4	50
Almanya	302	3.7	80
Fransa	257	3.9	65
İngiltere	217	3.8	57
Türkiye	193	2.5	77
Tayland	158	2.4	67
Avustralya	145	5.8	25
İrlanda	76	16.7	4.6
Avusturya	56	6.5	8.5
Danimarka	42	7.6	5.6
Norveç	41	8.3	5.0

%3.06'dır (İbiş, 2014). Ar-Ge harcamalarına 2009 yılında Çin 154 milyar USD, Güney Kore 44 milyar USD, Rusya 33 milyar USD, Brezilya 422 milyar USD kaynak ayırmıştır (İbiş, 2014). Türkiye'de 2013 yılı itibariyle ayrılan kaynak miktarı 14.8 milyar TL'dir (TÜİK, 2014).

Ülkemizde 2000 yılındaki araştırmacı sayısı 68.000, Ar-Ge'nin GSYİH içindeki payı %0.48, 2013 yılındaki araştırmacı sayısı 120.000, Ar-Ge'nin GSYİH içindeki payı %0.85'tir (TÜBİTAK, 2010; İbiş, 2014). Türkiye 2023 vizyonuna göre ise araştırmacı sayısı hedefi 300.000, Ar-Ge payı hedefi %3.0'tür. Ancak mevcut öngörüler itibariyle araştırmacı sayısının 256 bin, Ar-Ge payının %1.82 olarak gerçekleşeceği (Çetiner, 2012; Menlik, 2013) hesaplanmaktadır. Bu hesapların yapıldığı yıldan itibaren Ar-Ge payının ve araştırmacı mezun sayısının her yıl kademeli artışına yönelik önlemler alınmaması nedeniyle meydana gelen sapmalar yıldan yıla büyümektedir. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla içindeki Ar-Ge payının 2016 yılından itibaren her yıl bir önceki yıla oranla %15 artırılması durumunda 2023 yılında GSYİH içindeki Ar-Ge payı ancak %2.90'a, aşağıda yer alan teşvik edici önlemlerle de araştırmacı mezun sayısı 300 bine ulaşabilecektir. Lisansüstü eğitimi özendirici önlemlerin alınmaması durumunda mevcut uygulamalarla 2023 Türkiye'sinde araştırmacı mezun sayısı mevcut uygulamaların devamı hâlinde ancak 200 bine ulaşmış olacaktır ki, bu sayı, mevcut üniversitelerde nitelikli yükseköğretim için öğretim üyesi ihtiyacını karşılamamanın bile oldukça gerisinde kalacaktır. Oysa gelişmiş ülkelerde toplam araştırmacı sayısının %60'ı özel sektör Ar-Ge'sinde istihdam edilmektedir. Ülkemizde ise 2013 yılı verileri itibariyle araştırmacıların %42'si özel sektörde, %43'ü yükseköğretimde, %15'i ise diğer kamu kurumlarında istihdam edilmektedir (TÜBİTAK, 2010). Eğitimin artışına bağlı olarak hem istihdam edilebilirliğin, hem de ülke refah seviyesinin arttığı ulusal ve uluslararası verilerle de desteklenmektedir (UNESCO ve OECD, 2003; Tanrıkulu, 2011).

Üniversitelerde araştırma görevliliği kadroları öğretim üyesi ihtiyacının karşılanmasında temel kaynaklardan birisidir. Halen üniversitemizde farklı kadro statülerinde (33-a, 50-d, ÖYP) 45.000 dolayında araştırma görevlisi mevcuttur (YÖK, 2015) ve araştırma görevlisi kaynaklı yıllık doktoralı mezun sayısı öğretim üyesi açığının oldukça gerisindedir. Mevcut araştırma görevlilerinin de yaklaşık 6.000'i 50-d kadro statüsündedir (YÖK, 2015 Kararlar-Duyuru) ve diğer kadro statüsündeki araştırma görevlilerine göre gerek atanma sürecinde, gerek eğitim sürecinde, gerekse mezuniyet sonrası özlük hakları bakımından daha mağduriyet yönünde haklara sahiptirler. Bu durum, araştırma görevlileri arasında huzursuzluğa, gelecek belirsizliğine ve motivasyon eksikliğine neden olmaktadır.

Diğer taraftan, araştırma görevliliği kadroları dışındaki lisansüstü öğrencilerin çoğunun maddi destek sorunları nedeniyle

■ **Tablo 2.** Türkiye'de yükseköğretim öğrenci sayıları (2014–2015) (YÖK, 2015)

Derece	Öğrenci mevcudu	Mezun sayısı (2012–2013)
Ön lisans*	2.013.762	
Lisans*	3.628.800	340.396
Lisansüstü (Yüksek lisans + doktora)	420.324	
Yüksek lisans	342.101	36.774
Doktora	78.223	4.873**
Toplam öğrenci*	6.062.886	

* AÖF dahil, **2015 yılı: 5.400 (interpolasyon)

■ **Tablo 3.** Yüksek lisans-doktora yeni kayıt sayısı ve mezun yüzdesi (YÖK, 2015)

Derece	Yeni kayıt sayısı (2012–2013)	Toplamda mezun yüzdesi	Yeni kayda göre mezun yüzdesi
Yüksek lisans	78.278	11.8*	33.0
Doktora	13.463	7.5**	33.5

*Normal sürede beklenen: %50–33 (2-3 yıl süre), **Normal sürede beklenen: %25 (4 yıl süre)

■ **Tablo 4.** Yıllara göre doktora eğitimi yıllık kayıt, toplam öğrenci ve mezun sayıları* (YÖK, 2015)

Yıl	Yeni kayıt**	Toplam (T)	Mezun (M)	Mezun oranı (M/T=%)***
2012–2013	13.463	60.311	4.506	7.47
2009–2010	10.843	44.768	4.684	9.56
2006–2007	7.065	33.834	3.357	10.08
2004–2005	6.745	27.393	2.838	9.65
2003–2004	6.383	24.891	2.680	9.28
2000–2001	4.844	21.789	1.985	10.97

*Ara yıllar değerleri interpolasyona uygun seyretmektedir (kısaltma adına tüm yıllar verilmemiştir), **2014–2015 yeni kayıt: 12.200, ***Verilen yıllar ortalaması mezun oranı: %9.50.

■ **Tablo 5.** Bazı ülkelerde toplam araştırmacı sayısı, çalışan sayısı ve on bin çalışan başına araştırmacı sayısı (TÜBİTAK, 2010)

Ülke	Nüfus (milyon)	Çalışan sayısı (bin)	Araştırmacı sayısı (bin)	On bin çalışan başına araştırmacı sayısı
Finlandiya	5	3.086	55	162
İspanya	44	32.188	206	64
Güney Kore	49	30.000	300	100
İtalya	59	37.368	142	38
Fransa	62	32.619	274	84
Almanya	83	58.400	438	75
Türkiye	77	39.393	130	33

*OECD ülkeleri: 70

le eğitim süreleri normalin 2-3 katına kadar uzayabilmektedir (■ Tablo 3) ve bu durum Türkiye'nin ihtiyacı olan yıllık doktoralı mezun sayısını önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu açığın azaltılmasında "Lisansüstü Eğitim Başarı Bursu" önemli teşvik unsuru olacaktır. Bu uygulama aynı zamanda araştırma görevlisi kadrosu yetersiz olan akademik birimlerde araştırma ve yayın sayısını ve niteliğini artırmada da lokomotif görevi yapacaktır.

İbiş'in (2014) bildirdiğine göre lisansüstü eğitim süresinin uzamasında öğrencilerin ailelerine bakma sorumluluğunun yanında iş sorunlarıyla ilgilenmek durumunda kalmaları ve benzeri etkenler gelmektedir. Öğrencilerin bu konuda yeterince bilgilendirilmemeleri, kendileriyle ilgili mevzuat hakkında yeterli bilgi sahibi olamamaları öğrenimlerini bırakmalarına veya ara vermelerine neden olmakta, bu da hem öğretim elemanları hem öğrencilerin olumsuz güdülenmelerine neden olmaktadır (Abiddin ve İsmail, 2011). Kayıkcı ve Ercan (2013) bu konuda yapmış oldukları bir araştırma sonucuna göre lisansüstü öğrencilerin öğrenimlerini yarıda bırakmalarının birinci nedeninin (%29) tayin vb. nedenler, ikinci nedeninin (%25) öğretim üyelerinin ilgisizliği, üçüncü nedenin de ailesel nedenler olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda OECD ülkeleri ve ABD'de yapılan bazı araştırmalar da lisansüstü eğitimi terk etme nedenlerinin başında (%56) finansal güçlüklerin geldiğini göstermiştir (Carlozo, 2012).

Çözüm Önerileri

Lisansüstü eğitimle ilgili bazıları çeşitli çalıştay ve toplantılarda ele alınmış olan (Lisansüstü Eğitim Çalıştayları, FEN-BİLKON Toplantıları) yukarıda tanımlanmış bazı sorunların çözümü açısından aşağıda yer alan çözüm önerilerinin uygulamaya konmasında önemli yararlar görülmektedir:

- Araştırmacı sayısı bakımından Türkiye 2023 vizyon planı hedefine uygun olarak, kalan önümüzdeki yıllarda ortalama 20 bin/yıl araştırmacı mezun sayısı hedeflenmeli ve bunun için gerekli önlemler alınmalıdır. Yıllık ortalama mezun sayısına ulaşılması kademeli kayıt artışı ve kademeli mezun sayısı artışı şeklinde olabilir. Doktora eğitim süresinin en iyimser yaklaşımla 4 yıl olduğu kabul edilse bile ilk üç yıl için doktora mezunları sayısı bundan önceki üç yılda yapılan kayıt sayısına bağlı olarak düşük düzeyde seyredecektir. Gelecek 4. yıldan itibaren mezun sayısı ile bu ortalamaya ulaşmak için en yakın başvuru dönemi ile başlayacak bu konuda ciddi bir Lisansüstü Eğitim Politikası ile "Araştırmacı Reformu" niteliğinde bir paket hazırlanmalıdır.
- Ülkemizin 2023 hedefi için toplam araştırmacı sayısı ihtiyacı içinde, üniversitelerin ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak yıllık ortalama 10 bin doktora mezununun verilmesi gerekmektedir. Ancak bu durumda ve mevcut üniversite sayısı-yükseköğretim öğrenci sayısı ile öğretim üyesi başına

düşen öğrenci sayısında OECD ülkeleri ortalamasına kısmen yaklaşmış olabiliriz. Ulaşılan bu niceliğe bağlı olarak da yükseköğretimde niteliğin artırılması mümkün olabilecektir. Söz konusu bu ortalama sayıya, bir üst maddede açıklandığı üzere kademeli artışla da ulaşılması mümkün olabilir. Ancak, mevcut durumda, yıllık doktora mezun sayısının, yıllık doktora kayıt sayısının üçte biri olduğu gerçeğinden ve bu düşük oranda bile araştırma görevlileri ağırlığının olması gerçeğinden hareketle üniversitelerin öğretim üyesi ihtiyacının karşılanmasına yönelik planlamada araştırma görevlileri 33-a maddesinden ve ihtiyaç olan üniversiteler kadrosundan alınmalı ve bitirdiklerinde kadrolarının bulunduğu üniversitelerin ihtiyacına yönelik olarak değerlendirilmelidir. Bu durumda mezun/kayıt oranı hızla yükselecektir. Araştırma görevliliği 50-d kadroları yerine bu şekilde yapılacak atamalarla da farklı araştırma görevliliği kadro statü uygulamalarının araştırma görevlileri arasındaki huzursuzluk, motivasyon ve aidiyet duygusu eksikliği ortadan kalkacaktır.

- Mevcut 50-d kadro statüsündeki araştırma görevlilerinin de, bu kadrodakilerin talebine bağlı olarak Yükseköğretim Kurulu tarafından ülkedeki tüm üniversiteler/fakülteler/bölümler nezdinde yapılacak ihtiyaç planlamasına göre ihtiyaç duyulan üniversiteler birimlerine ilgili üniversitelerin kadrolarından 33. maddeden atamalarının yapılması suretiyle "50-d kadro statü huzursuzluğu/sorunu" da ortadan kalkmış olacaktır. Zira, farklı araştırma görevliliği kadro statüsü uygulamaları araştırma görevlileri arasında da ciddi huzursuzluklara, 50-d'li araştırma görevlilerinde motivasyon eksikliğine ve gelecek endişesine neden olmaktadır. Bu uygulamada, yerleşik düzen kurmuş olmaları gerekçesiyle mevcut kadrolarında devam etmek isteyen araştırma görevlilerinin talepleri yasal eğitim süreleri sonuna kadar dikkate alınmalıdır.
- Ülkenin üniversite dışındaki kamu ve özel sektör araştırmacı ihtiyaç planlamasına yönelik olarak da (zira gelişmiş ülkelerde toplam araştırmacı sayısının yarısından fazlası özel sektör ve üniversite dışı kamuda istihdam edilmektedir) (TÜBİTAK, 2010) 50-d araştırma görevliliği kadro statüsü yerine, aynı sınav kriterleri ile alınacak olan yeterli sayıda yüksek lisans ve doktora öğrencilerine "Başarı Bursu" (karşılıksız, zorunlu hizmet kapsamı dışında) verilmesi suretiyle hem ülkenin geleceğe yönelik araştırmacı mezun hedefine ulaşılabilir, hem de "50-d araştırma görevliliği" sorunu çözülmüş olacaktır. Ancak, hedeflenen mezun sayısına ulaşılabilmesi için burs sayısının hedef mezun sayısına uygun olması ve burs miktarının en azından lisansüstü öğrenci ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde (yüksek lisans/doktora eğitimi için araştırma görevlisi

maaşı eşdeğeri veya yüksek lisans eğitimi için 1/2 maaş karşılığı; doktora eğitimi için 1 maaş karşılığı) olması düşünülmelidir.

- “Türkiye 2023 Vizyon Planı” hedefine araştırmacı sayısı bakımından ulaşılması için bu hedefle doğrudan ilişkili olan Ar-Ge’nin GSYİH içindeki payının kalan süre içerisinde kademeli olarak %0.95’lerden %3.00’a çıkarma planı geliştirilmeli ve uygulamaya konmalıdır.
- Resmi Gazetenin 13/2/2011 tarih ve 27857 mükerrer sayısında yayımlanan 6111 sayılı kanunun madde 44-c fıkrasında yer alan lisansüstü öğrencilere yönelik “..... mezun olmayanlar, katkı payı ve öğrenim ücretlerini ödemek koşulu ile öğrenimlerine devam etmek için kayıt yaptırabilirler” ifadesinin; bu ifade ile lisansüstü eğitimde süre sınırının olmaması (oysa lisans eğitimine, geçmişte yaşanan sıkıntılar nedeniyle yeniden belirli koşullarda süre sınırı getirilmiştir), bu durumun, zaten olması gerekenden çok daha uzun süreye yayılan lisansüstü eğitim süresinin daha da uzatılmasına neden olması, ayrıca süre sınırı olmamasının motivasyon eksikliğine, gereğinden fazla idari yük artışına ve danışmanlık uygulamasında çeşitli sorunlara yol açması gibi nedenlerle “lisansüstü eğitimde süre sınırı uygulaması” şeklinde dönüştürülmesi zorunlu hâle gelmiştir. Bu amaçla, yüksek lisans eğitimi için 2+1 yıl (zorunlu hâllerde + 3 ay tez düzeltme süresi), doktora eğitimi için ise 4+2 yıl (zorunlu hâllerde + 6 ay tez düzeltme süresi) uygun olacaktır.
- Örgün eğitimde lisans programlarında birden fazla programda (açık öğretim hariç) kayıtlı olunamayacağı hâlde lisansüstü programlarda birden fazla programda kayıtlı olunamayacağına dair Yükseköğretim Kurulu’nun 15.07.2005 tarihli kararının 20.10.2011 tarihli Yükseköğretim Kurulu kararı ile iptal edilmesi, dolayısıyla lisansüstü eğitimde zaten olması gereken sürenin çok üzerinde olan ortalama mezuniyet süresinin çok daha uzamasına ve yukarıda 6. maddede ifade edilmiş olan diğer sorunlara yol açan, ayrıca Bologna AKTS kriterleri uygulamasına da aykırı olan bu kararın Yükseköğretim Kurulunca “lisansüstü örgün eğitimde birden fazla programda kayıtlı olunamayacağı” şeklinde yeniden değiştirilmesi önem taşımaktadır.
- ALES sınavı içeriğinin dersane ağırlıklı olması nedeniyle kapsam ve içeriğinin “analitik çözümlenmeye” dönüşürülecek şekilde planlanması, araştırma görevliliği ve lisansüstü sınavlarda ağırlığının “lisans mezuniyet başarı notu” lehinde azaltılmasında yarar görülmektedir.
- Yükseköğretim Kurulu’nun 25 Aralık 2014 tarihli Lisansüstü Eğitim-Öğretim Programı Açılması ve Yürütülmesine Dair İlkelerinin, B. Danışman Atanması Madde 5’te yer alan “Yükseköğretim kurumu ya da üst kurullarında yer de-

ğiştiren ve emekliye ayrılan öğretim üyelerinin başlamış olan danışmanlıkları süreç tamamlanıncaya kadar devam eder” şeklindeki kararın, emekli olan-ayrılan/kurum değiştiren öğretim üyelerinin proje verme, proje parasal desteği harcama yetkilerinin olmaması, kurum-şehir dışında/uzatılmasında olmaları nedeniyle danışmanlık yükümlülüklerini yerine getirememesi gibi nedenlerle öğrenci mağduriyetine yol açması, danışmanlık ücreti talep etmeleri nedeniyle ücret ödeme sıkıntısı (vergi yükü/diğer kurumlarda danışmanlık yükleri sayısı belirsizliği vb.) nedenlerle Üniversite Senatolarına bırakılmasında yarar görülmektedir.

- Araştırma görevliliği sınavını kazanıp 33. madde veya 50-d maddesi kapsamında ataması yapılan başka üniversite bünyesinde lisansüstü öğrenciliği bulunanların yatay geçişlerini yapmaması/yatay geçiş talebinde bulunmaması durumunda yapılacak işlemin belirsizliğinin giderilmesi amacıyla “araştırma görevliliğini kazanıp ataması yapılanların belirli sürede (örneğin 1–2 ay içinde) lisansüstü öğrencilik yatay geçiş işlemlerinin de yapılması, yapılmaması durumunda atamalarının iptali” yönünde Yükseköğretim Kurulunca karar alınmasında yarar görülmektedir. Ayrıca, araştırma görevliliği sınavını kazanıp yatay geçiş durumunda tez konusu değişen lisansüstü öğrencilerin, tez konusu değişiminden doğan mağduriyetlerinin önlenmesi amacıyla lisansüstü öğrencilik süresinde başlangıç olarak yeni “Tez Program Özeti” kabul tarihinin dikkate alınması yönünde Yükseköğretim Kurulunca karar alınması yararlı olacaktır.
- Lisansüstü eğitimde uygulanan “Bilimsel Hazırlık Programı” için “Yükseköğretim Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğine”, üniversitelerarası asgari uygulama birliğinin sağlanması açısından “mezun olunan lisans programının başvuru lisansüstü programdan farklı olması durumunda asgari belirli sayıda ders ve kredi (ulusal kredi / AKTS kredisi) (örneğin, ders dönemi kredi tutarının %50’si gibi) bilimsel hazırlık programı uygulanır” şeklinde bir madde konulmasında yarar görülmektedir.
- Lisansüstü tez projelerinde sanayi desteğini artırmak için, üniversitelerce ilan edilecek lisansüstü tez konularına sanayi tarafından verilmek istenen desteğin (örneğin; 5.000–50.000 TL arası) sanayi-üniversite işbirliğine dayalı protokol çerçevesinde doğrudan üniversite onayına bağlı olarak ilgili üniversite hesaplarına aktarılması yolunun açılmasında, talep hâlinde 2. danışmanların da sanayiden atanma yolunun açılmasında önemli yarar görülmektedir. Diğer taraftan, üniversitelerde yüksek lisans ve doktora eğitiminin yürütüldüğü lisansüstü eğitim enstitülerinin “temsiliyet/temsil makamı” sorunu da çeşitli şekillerde enstitülerdeki eğitimi gerek nicelik gerekse nitelik olarak etkilemektedir. Yükseköğretimde lisans programlarının yürütüldüğü fa-

kültelerde “temsiliyet makamı” Dekanlık olduğu halde ön lisans programlarının yürütüldüğü Meslek Yüksekokullarında Müdürlük, ancak lisanstan daha üst derece olan Lisansüstü (yüksek lisans/doktora) eğitiminin yapıldığı “Lisansüstü Eğitim Enstitülerinde” yine Müdürlük’tür. Oysa temsiliyet yönünden Enstitülerin ismi değil, işlevleri dikkate alınmalıdır. Nitekim, “İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü” isminde de Enstitü ifadesi yer aldığı halde işlevi Üniversite eşdeğeri olduğu için Temsiliyet makamı Rektörlüktür, zira bünyesinde fakülteler ve lisansüstü enstitüler barındırmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği (AB) içindeki birçok ülkede ve Amerika Birleşik Devletleri’nde lisansüstü eğitimi yöneten “Graduate School” olarak tanımlanan birimlerin yöneticileri Dekan olarak tanımlanmaktadır (Lisansüstü Eğitim Çalıştayı, 2011). 2547 sayılı Yükseköğretim Kurulu Kanunu’nda yer alan, ancak eğitim derecesi temsiliyetine de ters düşen bu durum enstitülere bakış açısını (bütçe, kadro, personel, alt yapı vb.) da önemli ölçüde etkilediği gibi enstitü yöneticilerinin özlük haklarına da olumsuz yansımaktadır.

Diğer taraftan, farklı alanlardaki Dekanlıklara ilişkin “Dekanlar Konseyi” mevcut olup, Yükseköğretim Kurulu nezdinde de resmi olarak tanınmakta ve çeşitli konulara ilişkin görüş alışverişinde bulunulmakta iken, lisansüstü eğitimin yürütüldüğü, bir çok üniversitede 30-40 anabilim dalının (40-60 lisansüstü program) temsil edildiği (4-5 fakülte bölümlerini lisansüstü eğitim bakımından bünyesinde barındıran) lisansüstü enstitülere yönelik “Enstitüler Konseyi” (Fen Bilimleri Enstitüler Konseyi, Sağlık Bilimleri Enstitüler Konseyi, Sosyal Bilimler Enstitüler Konseyi vb.) resmi olarak Yükseköğretim Kurulu’na tanınmış değildir.

Yukarıda yer alan açıklamalar bağlamında lisansüstü eğitim Enstitülerine yönelik temsiliyet makamının, 2547 sayılı yasada gerekli değişiklikler yapılarak “Dekanlık” olarak değiştirilmesinde, ayrıca, farklı alanlara yönelik “Lisansüstü Eğitim Enstitüler Konseyinin” (Fen Bilimleri Enstitüler Konseyi, ve diğerleri..) resmi olarak Yükseköğretim Kurulu nezdinde tanınmasında ve lisansüstü eğitime ve teşkilatlanmaya yönelik konularda Yükseköğretim Kurulunca ilgili enstitüler konseyinden görüş alınmasında yarar olacaktır.

Sonuç

Ülkemizde toplam ve on bin çalışan başına araştırmacı sayısı gelişmiş ülkelerin oldukça gerisindedir. Oysa, özellikle doktora unvanlı araştırmacılar hem üniversitemizdeki öğretim üyesi açığının kapanması açısından kaynak teşkil etmekte, hem de ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişmesinde lokomotif görevi yapan özel sektör Ar-Ge ve yöneticiliğinde yetişmiş insan gücü kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye 2023 Vizyon Planına göre 2023 yılında ulaşmamız gereken doktoralı

araştırmacı sayısı 300 bindir ve bu hedefe ulaşmak için önümüzde kalan yıllar içinde yılda ortalama 20 binin üzerinde doktora unvanlı mezun verilmesi gerekmektedir. 2015 yılı itibarıyla yıllık doktoralı mezun sayısının hâlen 5 bin dolayında (ÖSYM, 2015) olması bu konuda acil politikaların oluşturulmasını gerektirmektedir. Bunun için lisans ve yüksek lisans mezunu yeterli potansiyel mevcuttur. Bu hedefe ulaşmanın tek yolu, önümüzdeki yıllar için yeterli sayıda kişiye üniversiteler ve özel sektör ihtiyaç planlaması yapılarak bir taraftan araştırma görevliliği kadrosu verilmesi (öğretim üyesi ihtiyacı bu kaynaktan karşılanabilir), diğer taraftan doktora adaylarına araştırma görevliliği özlük hakları eşdeğeri burs desteği verilmesidir.

Üniversitelerde farklı kadro statülerindeki araştırma görevliliği önemli bir sorundur. 50-d statülü kadroların, bu kadrodaki kişi talebine bağlı olarak ülke genelinde ihtiyaç planlamasına göre 33-a kadrolarına dönüştürülmesi hem 50-d statülü araştırma görevlilerinin mağduriyetini ortadan kaldıracak, hem de bu statüdeki araştırma görevlilerinin bilimsel motivasyonunu artıracaktır.

Lisansüstü düzeyde eğitim-öğretimin yürütüldüğü lisansüstü eğitim-öğretim enstitülerinde mevcut, 6111 sayılı yasanın getirdiği eğitim, idari ve fiziki sorunlar, birden fazla programda kayıtlı olma hakkının getirdiği sorunlar, emekli öğretim üyelerinin danışmanlıklarının devam edebilmesi hakkının getirdiği sorunlar, araştırma görevliliği sınavını kazanan başka üniversite öğrencilerinin yatay geçiş yapmama durumunda ortaya çıkan sorunlar, bilimsel hazırlık programı uygulamasında asgari kredi koşulunun olmayışı ve üniversitelere göre farklı uygulamaların getirdiği sorunlar; ayrıca, lisansüstü eğitim-öğretim enstitülerinin, lisans eğitim-öğretiminin yapıldığı fakültelerdeki eğitim-öğretimin daha ilerisi bir düzeyde eğitim-öğretim sorumluluğunu ve yükünü taşımaları ve benzeri yetkilere haiz olmalarına karşın, 2547 sayılı yasadan kaynaklanan, uluslararası ölçütlerle de bağdaşmayan 1981 tarihli bir düzenleme nedeniyle “Dekanlık Makamı” düzeyinde temsil edilmeyişlerinin getirdiği sorunlar gibi lisansüstü eğitim ve ilgili enstitülerle ilgili çeşitli sorunlara yönelik Yükseköğretim Kurulu tarafından ilgili mevzuatlarda (Yükseköğretim Kurulu Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği, 2547 sayılı Yükseköğretim Kurulu Kanunu) gerekli düzenlemelerin yapılması lisansüstü eğitim enstitülerinde hem eğitim-öğretim kalitesini yükseltecek, hem de enstitülerin işlevlerini artıracaktır.

Kaynaklar

- Abiddin, N. Z., and Ismail, A. (2011). Attrition and completion issues in post-graduate studies development. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 1(1), 15–99.
- Ağralıoğlu, N. (2012). Türkiye’de üniversitelerin kalitesini belirlemek için bir yaklaşım. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(3), 147–165.

- Carloso, L., (2012). *Why college students stop short of a degree?* 12 Kasım 2015 tarihinde <www.reuters.com/article/2012/03/27/us-attn-andrea-education...> adresinden erişildi.
- Çetiner, G., 2012. *Türkiye 2023 yılı hedefleri*. 20 Haziran 2015 tarihinde <<http://drctiner.org/ekonomi/turkiye-2023-yili-hedefleri.html#sthash.cQUSziB1.dpuf>> adresinden erişildi.
- Çetinsaya, G., 2014. Büyüme, kalite, uluslararasılaşma: Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası. Doktora Eğitimi Çalıştayı (2014). İstanbul Üniversitesi, 20–21 Mayıs, İstanbul.
- FENBİLKON-5 (2013). *Fen Bilimleri Enstitüsü Konsey Toplantısı*, 16–18 Mayıs 2013, Eskişehir.
- FENBİLKON-6 (2014). *Fen Bilimleri Enstitüsü Konsey Toplantısı*, 5–7 Mayıs 2014, Isparta.
- FENBİLKON-7 (2015). *Fen Bilimleri Enstitüsü Konsey Toplantısı*, 4–6 Mayıs 2015, Mersin.
- Gök, M. (2015). Lisansüstü eğitim sorunları ve çözüm önerileri. *FENBİLKON-7 Sempozyumu*. Lisansüstü eğitimde bazı sorunlar ve çözüm önerileri (bildiri), 4–6 Mayıs 2015, Mersin.
- Günay, D., Günay, A. (2011). 1933'den günümüze Türk yükseköğretiminde niceliksel gelişmeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 1–22.
- İbiş, E. (2014). Lisansüstü eğitimin sorunları. *Yükseköğretim Dergisi*, 4(3), 117–123.
- Kayıkçı, K. ve Ercan, B. (2013). The evaluation of educational administration and supervision graduate programs in Turkey: A case study. *E-international Journal of Educational Research*, 4(3), 74–94.
- Lisansüstü Eğitim Çalıştayı (2011). Ankara Üniversitesi, 17–18 Mart 2011, Ankara.
- Menlik, İ. (2013). 2023 Hedefi ve inovasyon (TGDF Kurumsal İletişim Koordinatörü).
- ÖSYM (2015). 2014–2015 öğretim yılı Yükseköğretim İstatistikleri. Ankara: ÖSYM.
- Özer, M. (2011). Türkiye'de yükseköğretimde büyüme ve öğretim üyeleri arzı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 23–26.
- TÜBİTAK (2004). *TÜBİTAK Vizyon 2023. Ulusal bilim ve teknoloji politikaları 2003–2023 strateji belgesi*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.
- TÜBİTAK (2010). *2011–2016 Bilim ve teknoloji insan kaynağı stratejisi ve eylem planı*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.
- TÜİK (2014). Haber Bülteni, 31 Mart 2015, Sayı: 18727.
- Tanrıkulu, D. (2011). *Türkiye'de yükseköğretime erişim: 2025 yılında yükseköğretim talebi karşılanabilecek mi?* Analiz No. 34. Ankara: SETA.
- UNESCO ve OECD (2003). *Financial education – investment and returns: Analysis of the world education indicators 2002 edition executive summary*. Paris: UNESCO.
- URAP (2015). *Öğretim üyesi başına öğrenci sayıları*. 16 Kasım 2015 tarihinde <http://tr.urapcenter.org/2015/2015_dt5.php> adresinden erişildi.
- YÖK (2001–2015). *2001–2015 yılları yükseköğretim istatistikleri*. Ankara: YÖK.
- YÖK (2015). Kararlar-Duyuru, 29 Mayıs 2015. YÖK: Ankara.